

МЕЖДУ „ДРУГИЯ“ И „ЧУЖДНИЯ“ – ЗА ОТНОШЕНИЕТО КЪМ КУЛТУРНОТО РАЗЛИЧИЕ В СЪВРЕМЕНОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

Албена Накова

Институт по философия и социология при БАН

albena_nakova.manolova@abv.bg

Резюме

Анализът в тази публикация е съсредоточен върху един от най-актуалните проблеми на съвременната глобална епоха - културното различие. В следствие на все по-нарастващата роля на мобилността, която елиминира затвореността на народите и културите и създава нов тип социални отношения и общуване, културното различие излиза все повече на преден план и определя отношенията между индивиди, народи и култури. И ако първоначално, когато става дума за културните различия, акцентът се поставяше върху диалогичността на културите, а отношенията между глобално и локално се разглеждаха като обогатяващи човечеството, то днес все по-често глобализацията се оспорва от името на културната уникалност и дори в името на културни различия се започват войни и се извършват убийства. Във връзка с това тук, на база емпирични данни от проведени количествени и качествени социологически изследвания, се анализират разликите в отношението към „другия“ и неговата културна различност и оттук демонстрираните спрямо него дистанции, когато „другият“ е „свой“ (т.е. част от основните етнически общности, изграждащи съвременното българско общество) и когато „другият“ е „чужд“ (т.е. чужденци, които идват да живеят и работят в България или бежанци). Основният извод, до който се достига е, че познанието за „другия“, което се постига в процеса на близък и постоянен всекидневен контакт с него, води до скъсяване на дистанциите. Поради това дистанциите, които българските граждани демонстрират спрямо „чужденците“ са многократно по-големи от дистанциите, които различните етнически общности в българското общество демонстрират едни спрямо други.

Ключови думи: културно различие, социални дистанции, „друг“, чужденец.

Увод

Краят на 20-ти и началото на 21-ви век е време, белязано от изключителна динамика на социалните процеси и мащабни обществени трансформации. Това дава основание на редица учени да заговорят за нов тип цивилизация, за нова епоха, определяна най-често като глобална, която замества модерността и е „нова реалност със собствени характеристики и форми“ (Олброу 2004). Като най-подходящо определение на тази нова реалност Зигмунт Бауман счита термина „втечнена модерност“ (liquid modernity). Очевидно е, че става дума за един сложен глобален свят, чиято може би най-важна отличителна особеност е мобилността, промяната (във всяко отношение). А това има едно изключително важно последствие - нарасналата роля на мобилността елиминира затвореността на народите и културите и създава нов тип социални отношения и общуване, при които на преден план все повече излиза културното различие между индивиди и общности, взаимодействието между народи и култури. Така към съществуващите дискусии за политическите и икономическите различия между страните се добавят и тези за културните различия. Показател за изключителното значение, което се приписва на културното различие в съвременния свят, са възгледите на Франсис Фукуяма, според който културните различия са в основата на устройството на глобалното общество (Фукуяма 1993). И ако първоначално, когато става дума за културните различия, акцентът се поставя върху диалогичността на културите (Фотев 2001), а отношенията между глобално и локално се разглеждат като обогатяващи човечеството, то днес все по-често се наблюдават мощни изблици на колективна идентичност, които не просто оспорват глобализацията от името на културната уникалност, но дори в името на своите културни и идентификационни различия са готови да убиват и разрушават. Всичко това поставя все по-остро въпроса за културното различие, за отношението към „другия“ и „различния“ и за бъдещото взаимодействие между народите и културите.

Културното различие

Швейцарският учен Андреас Вимер е един от първите, който акцентира върху факта, че културното сходство и културното различие са характеристики с равностойно значение в съвременната епоха. На преден план днес излиза процесът на ставане на културата в

актуален аспект, т. е. не просто възпроизводството и повторението на наследения опит, а съобразяването с културните различия, които водят след себе си културните промени. С други думи, акцентът днес е върху динамиката на културата и усвояването на културните промени, което се постига според Вимер чрез достигане до компромис в процеса на съгласуване на значенията.

Културата според Вимер е „отворен и нестабилен процес на съгласуване на значения, който поставя когнитивно компетентни актьори в различни позиции един по отношение на друг, като при постигане на компромис води до социално затваряне и съответното културно обозначаване на границите” (Вимер 1998: 129). А културният компромис той свързва с „консенсус върху валидността на нормите, класификациите и интерпретационните образци, който съществува извън генериращия и отворен процес на възникване.” (Вимер 1998: 124). Консенсусът се основава на признаването, на съгласието на хората по отношение на валидността на културните образци за поведение. Основният резултат от процеса на съгласуване на значенията и постигането на компромис според Вимер е формирането на общност, на социална група, включително етнически и национални общности. Културните различия в следствие на това той свързва с факта, че „културните компромиси дефинират освен това и границите между тези, които участват в тях и онези, които са извън сферата на тяхната валидност” (Вимер 1998: 127). В дадена социална общност или група се включват тези индивиди, които са част от културния компромис по отношение на валидните за дадената група символи и образци. Но постигането на културен компромис е свързано и с процесите на социално изключване, в смисъла, въведен от Макс Вебер, за обозначаване на изолирането на непринадлежащите към дадена общност, дистанцирането и отличаването от чуждото. Именно в този смисъл според Вимер „процесите на социално изключване могат да доведат до образуването на нации, етнически общности, субкултури...” (Вимер 1998: 127).

Културното различие определя включването на даден индивид в една социална група или общност, като обозначава принадлежността му към нея, а индивидът на свой ред се самоопределя чрез участието си в културния компромис по повод съгласуването на значенията на валидните в групата културни образци и символи. Така заедно със социалното включване културното различие служи и като инструмент за социално изключване на тези, които не са част от културния компромис, характерен за съответната социална група, като обаче това социално изключване не е репресивно според Вимер.

„По-скоро една норма се приема за валидна тогава, когато с оглед на една подлежаща на регулиране материя се съобразяват интересите на всички засегнати и тя възплъщава волята, която всички общо биха могли да изразят като воля на „генерализирания Друг“, в интерес на всички, както гласи формулировката на Хабермас.” (Вимер 1998: 125).

В това отношение Вимер следва теорията на Хабермас за комуникативното действие, според която нормите и ценностите могат да бъдат обосновани по аргументивен път в един процес на съгласуване и с това по принцип подлежат на проблематизиране. За разлика от Хабермас обаче, той допуска, че хората „не са пленници в черупката на собствената си културна традиция” (Вимер 1998: 125-126). Общуването между хората приема според него формата на изборна ситуация, която възплъщава техните, произтичащи от интересите им, интерпретации на културните образци. Участниците в общуването приемат или отхвърлят дадени културни образци, приписвайки им положителни или отрицателни значения, като ги подвеждат смислово под общо споделяни символи. А семантичната многозначност на символите позволява различните интереси да се съчетават чрез компромис, като по този начин се маркират границите на социалната група или общност, в която протичат процесите на съгласуване на значенията. С други думи, хората запазват правото си на интерпретация и преинтерпретация на задължаващите ги културни образци за поведение (Фотев 1999). Това е начинът, по който индивидът ги интериоризира и превръща в част от индивидуалната си, лична култура.

Спрях се концепцията на Андреас Вимер за културното различие главно поради факта, че той разглежда културното различие като инструмент за социално изключване, присъщ на дадена социална група, който обаче няма репресивен характер, т.е. хората, по неговите думи, „не са пленници на собствената си културна традиция“, а имат правото на избор как да се отнасят към културното различие на „другия“, избор, който произтича от техните интереси и който представлява тяхната интерпретация на наследените културни образци. Тук ще опитам да покажа какъв е изборът на българските граждани в съвременната ситуация днес, когато те са изправени пред необходимостта да съжителстват с културното различие на „другия“, съществуващо в две различни форми и, може да се каже, проявяващо се под формата на две различни степени на различност и чуждост. Ще се опитам да представя разликите в отношението към културното различие на „другия“, когато той е „друг, но свой“ (предвид многоетническият характер на българското общество), за разлика от „другия“,

когато той е „друг, но чужд“ (предвид увеличаващия се брой чужденци, които се установяват в България – мигранти, бежанци и т.н.), като за целта ще използвам резултати от няколко емпирични изследвания, проведени в рамките на пет изследователски проекта, в които взех участие – национално представително емпирично социологическо изследване, осъществено през 2018 г. като част от проект „Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“, ръководен от Института за изследване на населението и човека при БАН, фокус групови дискусии, проведени в рамките на същия проект; фокус групови дискусии, организирани през 2019 г. в изпълнение на проект „Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране, съпричастност“, финансиран от ФНИ и ръководен от Института за изследване на обществата и знанието при БАН; две представителни изследвания сред населението на гр. Ветово, като град с етнически смесено население, организирани съответно през 2008 г. и 2016 г. в рамките на мои индивидуални изследователски проекти и проведени като част от същите проекти дълбочинни интервюта и фокус групи; национално представително изследване сред населението на България, осъществено през 2009 г. като част от проект „Национална идентичност и социално време – диференциация на етнокултурни модели“, финансиран от ФНИ и изпълнен от Института по социология при БАН.

За „другия“ и „чуждия“

Мобилността, присъща на глобалната епоха, води до една много съществена промяна, свързана с начина на живот в мултикултурна среда и отнасяща се до това, че съжителството в непосредствено съседство с „други“ и „различни“ от нас хора все по-често се превръща в съжителство с „чужденци“. За новата фигура на „чужденец-съсед“, появила се вследствие на глобализацията и новите форми на мултикултурни съжителства, които тя поражда, говори З. Бауман в „Постмодерната етика“ (Бауман, 2001). Бауман акцентира върху факта, че ако в предмодерния свят „съсед“ и „чужденец“ са две различни категории и „чужденецът“ не е „съсед“, т.е. не е във физическа и социална близост в рамките на непосредствения жизнен свят на човека и попада в такава единствено като враг, или като гост, или като бъдещ съсед, който следва да приеме и усвои правилата на местното съществуване, в постмодерния свят „чужденците“ са все по-често „съсед“, живеещи в непосредствена близост и все по-малко отделени от нас с граници (Бауман, 2001). Но ако със „съседа“

съществуват изградени правила на общуване и съсъществуване, с „чужденца“ подобни правила липсват. Поради това в тази нова ситуация възниква въпросът как да съжителстваме с различния от нас, когато той е не само „друг“, но и „чужд“, т.е. как да живеем с различието, когато то осезаемо присъства в нашия непосредствен жизнен свят, но присъства именно като „чуждо“ и как да живеем заедно без да унищожаваме и отхвърляме идентичността на различния чужденец.

България, като страна, в която от векове съжителстват различни етнически общности, притежава едно основно предимство, създадено в процеса на историческото развитие, но особено адекватно на съвременната епоха – формираният модел на междуетническо взаимодействие у нас предоставя пространство за съсъществуване на различните, налага търпимост и уважение към културното своеобразие на „другия“, задава гъвкави модели на интеграция и диференциация на различните етнически общности, винаги отворени за императивите на социалното време, т.е. има като основен принцип съвместимостта, съсъществуването на различията. В това е спецификата и същевременно жизнеността на българския модел на междуетническо взаимодействие – в отвореността на етническите общности, в уменията да се живее с „другия“, в съчетаването на различни културни образци и практики. Именно това е позволявало и позволява изживяването и преодоляването на негативни нагласи и отношения и приемането на съжителството с „другия“ и „различния“. До колко, обаче тези основни принципи на междуетническо взаимодействие, характерни за различните етнически общности, изграждащи българското общество, които поради многовековното си съжителство добре се познават и макар да се възприемат като „различни“, не са „чужди“ едни за други, се разпростират и върху „новите други“ – мигрантите, чужденците, които през последните години все по-често се установяват в България и някои за по-кратко, други за по-дълго пребивават у нас, ще демонстрирам чрез емпирични данни от споменатите социологически изследвания. Ще се опитам да разкрия разликата в отношението на българските граждани към културното различие на „другия“, когато той е „свой“ и когато е „чужд“.

Отношението към чужденците

Ето какво показват резултатите от националното представително изследване, проведено през 2018 г. в рамките на проект „Мерки за преодоляване на демографската криза

в Република България“, относно нагласите на българските граждани към чужденците, които идват да живеят и работят в България.

Таблица 1

Трябва ли България да приема чужди граждани, които идват да живеят и работят у нас	Дял на отговорилите
Да, защото всеки има право да живее/работи където желае	32,6%
Да, защото имаме задължения по европейското законодателство	5,7%
Да, защото имаме нужда от работна ръка	4,2%
Да, защото допринасят за демографското развитие на страната	1,7%
Да, но близки по култура и религия	0,5%
Да, но при строг контрол	0,5%
Не, защото ще увеличат безработицата в България	27,1%
Не, защото е възможно да възникват конфликти	19,5%
Няма да дойдат заради ниския стандарт	0,5%
Не зная/Не мога да преценя	7,7%
Общо	100%

Както се вижда от представените данни, най-голям дял, около една трета от българското население – 32,6%, допуска чужди граждани да живеят и работят в България, като мотивите на тази част от населението са свързани най-общо с придържането към либералния принцип за правото на свободно придвижване и работа. Друга относително малка част – 5,7% - обвързват своето мнение с много по-конкретни причини – задълженията, които страната ни има по европейското законодателство. Още по-малки са дяловете на хората, които виждат и конкретна практическа полза за страната от приемането на чужди граждани – приток на работна ръка (4,2%) и принос за демографското развитие (1,7%), като последният дял е дори под статистическата грешка, поради което може да се счита за незначим. Като цяло можем да кажем, че 44,2% от българските граждани са съгласни да допуснат чужди граждани да живеят и работят в България, като мотивите на преобладаващата част от тях са по-скоро абстрактни, свързани с придържането към демократичните принципи за права и свободи на гражданите. Една съвсем минимална част от българските граждани изразяват съгласие с приемането на чужденци в България, но само при спазването на определени условия, т.е. те поставят определени ограничения, които са свързани със: *строг контрол* по отношение на хората, които се приемат (0,5%) и само на *хора близки по култура и религия* (0,5%). Техните дялове обаче са толкова минимални, че на практика са незначими за общото мнение на населението. Ако ги споменавам, то е защото точно тук се откроява факторът *културно различие*, макар и с нищожен дял, във функцията

му именно на изключващ фактор, т.е. заявеното съгласие е само по отношение на чужди граждани, които са близки до нас по култура и религия.

Ако се опитаме да обобщим негативните мнения, то те се свеждат основно до два мотива срещу приемането на чужди граждани у нас – увеличаване на безработицата (27,1%) и възможност за възникване на конфликти (19,5%). Или общо 46,6% от българските граждани са против приема на чужденци у нас, като основните им мотиви са свързани с икономически причини и риск за реда и сигурността в страната. Културното различие *не се оказва* сред мотивите на българските граждани за отхвърляне приема на чужди граждани у нас.

Очевидно е, че общественото мнение у нас е разделено, що се отнася до допускането на чужденци да живеят и работят в страната – 44,2% „за“ срещу 46,6% „против“. В потвърждение на това поляризиране на мненията е сравнително високият процент хора, на които им е трудно да изразят мнение и да вземат отношение – 7,7%. Културното различие на чуждите граждани обаче, макар и да съществува като загатнато, в никакъв случай не е сред водещите мотиви за отхвърлянето им. И това най-вероятно се дължи на обстоятелството, че българските граждани, имайки дългогодишен опит във взаимодействието с „другия“ и „различния“ в рамките на собственото общество, са склонни да проявят толерантност и разбиране и към културното различие на „чужденеца“. И все пак фактът, че приблизително половината от населението на страната (46,6%) е против приема на чужди граждани у нас, говори за силни социални дистанции спрямо чужденците, които се дължат обаче, както стана ясно, главно на икономически причини (страх от нарастване на безработицата в страната) и причини, свързани със заплахата за реда и сигурността в страната, поради присъствието на чуждите граждани, а не толкова на причини, свързани с тяхната културна различност.

По-нататъшният анализ на демонстрираните спрямо чужденците социални дистанции в зависимост от държавата им на произход обаче показва, че културното различие все пак има значение за величината на заявените дистанции.

Следващите таблици дават представа за отношението на българското население към заселването и продължителното пребиваване на чужди граждани у нас в зависимост от страните им на произход.

Таблица 1

Европейски държави	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	9,9%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	33,3%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	56,8%
Общо	100%

Таблица 3

Африкански държави	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	44,2%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	40,4%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	15,3%
Общо	100%

Таблица 5

Съседни на България държави	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	10,2%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	42,4%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	47,4%
Общо	100%

Таблица 7

Независимо от държавата, но с християнско вероизповедание	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	10,0%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	34,8%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	55,2%
Общо	100%

Таблица 2

Азиатски държави	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	32,9%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	47,8%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	19,3%
Общо	100%

Таблица 4

Американски държави	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	20,1%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	46,0%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	33,9%
Общо	100%

Таблица 6

Независимо от държавата, но с български произход	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	8,4%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	21,6%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	70,0%
Общо	100%

Таблица 8

Независимо от държавата, но с мюсюлманско вероизповедание	Дял на отговорилите
Не трябва да се допускат чужди граждани	41,0%
Тяхното присъствие трябва да е ограничено	41,0%
Тяхното присъствие не трябва да се ограничава	18,0%
Общо	100%

Дори само най-беглият преглед на данните от първите три таблици показва ясно, че съпоставката европейски - азиатски - африкански държави, респ. прием на граждани от тези държави, очертава нарастващи социални дистанции и засилващо се негативно отношение сред българското население. Ако 56,8% от населението, т.е. повече от половината смятат, че заселването и продължителното пребиваване на граждани от европейски държави у нас не трябва да се ограничава, то по отношение на азиатските и африканските държави тези дялове са съответно само 19,3% и 15,3%. И също така, ако като цяло/общо 43,2% от българските граждани смятат, че заселването и продължителното пребиваване у нас на чужди граждани от европейски държави трябва да се ограничава или изобщо не трябва да

се допуска, то по отношение на гражданите от азиатски и африкански държави дяловете нарастват почти два пъти, съответно до 80,7% и 84,6%. Безспорно е, че културното различие, съответно степента на усещана близост или различие/чуждост с представителите на тези държави, има важно, ако не и определящо значение за демонстрираните в тези случаи дистанции.

Що се отнася до гражданите на американски държави, намалява, в сравнение с отношението към гражданите от азиатски и африкански държави, делът на българите, които смятат, че те не бива да бъдат допускани в България или тяхното присъствие трябва да се ограничава до 66,1% и същевременно нараства почти два пъти до 33,9% делът на тези, които смятат, че тяхното присъствие не трябва да се ограничава. За увеличението на този дял най-вероятно значение има преди всичко отношението към гражданите на САЩ, като част от Северна Америка, позитивното отношение към които се дължи най-вече на възприемането на тяхната държава като символ на икономическа мощ, просперитет, висок стандарт и демокрация, което има за последица стремеж към подражание и съответно реферирана близост.

За това, че културното различие не във всички случаи е водещо за демонстрираните дистанции показателно е отношението на българите към гражданите на съседни на България държави. Делът на българите, които смятат, че те не бива да бъдат допускани в България или тяхното присъствие трябва да се ограничава (52,6%) е по-висок от дела българи, които смятат, че присъствието на граждани на европейски държави у нас не трябва да се допуска или трябва да се ограничава (43,2%). Съответно по-нисък е делът на хората, които смятат, че тяхното присъствие не трябва да се ограничава (47,4%) в сравнение с дела български граждани, които смятат, че присъствието на представители на европейски държави у нас не трябва да се ограничава (56,8%). Безспорно е, че животът в съседство, наличието на общи граници, постоянни взаимоотношения, а в много аспекти и общо историческо минало създава и културна близост между съседните държави. В случая обаче за демонстрираните от българите дистанции към гражданите на съседни държави значение има и това, че взаимоотношенията ни в миналото с тези държави не винаги са били най-добрите. Балканският регион е известен като регион на чести конфликти, противостояния и войни, не случайно го наричат Барутният погреб на Европа. От друга страна, фактът, че в последните години, особено след присъединяването на България към ЕС, политическият

език все повече акцентира върху представата за България като част от Европа доведе и до промяна в геополитическите конотации, като от „балканска” и „югоизточноевропейска” тя бе предефинирана в „европейска”, „външна граница на ЕС”. А това на свой ред доведе до формиране и утвърждаване в съзнанието на хората в много по-голяма степен на представата и усещането за близост с всичко, съдържащо в наименованието си „европейско”, отколкото „балканско” и „съседно”.

И все пак факт е, че по-голям от всички разгледани до тук е делът на българите (70%), които смятат, че не трябва да се ограничава присъствието в страната на хората с български произход, независимо от тяхното гражданство. Тук водещият мотив за демонстрираните къси социални дистанции безспорно са общият произход и родовите корени, които пораждаат допускането за съществуваща културна близост, съхранени културни традиции, език и т.н., което впрочем не винаги е така. Но това не пречи на хората да предполагат и да очакват че е така, което е и причината за високата степен на заявена готовност да приемат хората с български произход, да ги допуснат да живеят в България, или поне да пребивават за дълъг срок, и да съжителстват с тях.

Но може би най-убедителното доказателство за ролята на културното различие за демонстрираните социални дистанции са резултатите за готовността на българските граждани да допуснат заселването и продължителното пребиваване у нас на хора с християнско или мюсюлманско вероизповедание и очертаващите се във връзка с това разлики в дистанциите. Ако повече от половината български граждани (55,2%) са на мнение, че присъствието у нас на хора, изповядващи християнска религия, не трябва да се ограничава, то същото не може да се каже за хората, изповядващи мюсюлманска религия, доколкото едва 18% от българите смятат, че тяхното присъствие у нас не трябва да се ограничава; и докато общо 82% от българските граждани смятат, че присъствието у нас на хора, изповядващи мюсюлманска религия, трябва да се ограничава или дори да не се допуска, то по отношение на хората, изповядващи християнска религия, този процент е почти два пъти по-малък – 44,8%. Разликата в отношението и в заявените дистанции е очевидна. Този конкретен случай е демонстрация на това как религията, като компонент на културата с разграничително значение, се превръща в единия случай във фактор за отхвърляне и дълги социални дистанции, а в другия случай във фактор за приемане и къси социални дистанции.

Изводът, който се налага от всичко казано до тук е, че макар и културното различие не винаги да е определящият фактор за отношението към „другия“, когато той е „чужд/чужденец“ и за демонстрираните спрямо него социални дистанции, то е важен фактор в това отношение. А емпиричните резултати безусловно свидетелстват, че представата за културна близост скъсява социалните дистанции, докато културното различие ги удължава, а в някои случаи води и до почти пълно отхвърляне на „различността на чуждия“. Обяснението опира до основни за човешката психика процеси и закономерности, свързани с това, че непознатото, „чуждото“ винаги предизвиква недоверие и страх, докато близкото и познато поражда доверие. Поради това колкото по-чужд и различен е „другият/чужденецът“, толкова по-силно е неговото отхвърляне и съответно, колкото по-близък и познат е той, толкова по-силно е неговото одобрение и приемане.

В потвърждение на този извод са и една друга част от резултатите от националното представително изследване, касаещи нагласите на българското население към приема на бежанци у нас, които в основната си част са от държави като Сирия, Ирак, Афганистан, Иран и др., все страни, които, ако изходим от разгледаните до тук емпирични данни, спадат към категорията на държавите, към чиито граждани българското население заявява най-големи социални дистанции – азиатски, африкански държави и граждани на държави с преобладаващо мюсюлманско вероизповедание.

Ето каква картина очертават резултатите от изследването на мнението на българските граждани за това дали България трябва да приема бежанци. В позитивната част на скалата от отговори попадат отговорите на 31,6% от хората, които смятат, че България трябва да приема бежанци. Мотивите на тази част от населението за положителен отговор на въпроса се свеждат до:

- защото на хора в беда трябва да се помага – 22,1%;
- защото имаме задължения по европейското и международно законодателство – 7,9%;
- защото имаме нужда от работна ръка – 1,6%.

Както се вижда, в този случай като мотив за позитивна нагласа към приема на бежанци в България доминират чисто психологически причини, свързани с проява на емпатия и съчувствие към изпаднали в беда хора. Една част от българските граждани обосновават избора си и със задълженията, които страната ни има по европейското и международно законодателство. Ясно е обаче, че българите не гледат на бежанците като на възможен

ресурс за българския трудов пазар, доколкото хората посочили, че те са работна ръка, от каквата имаме нужда, са едва 1,6%, което е под статистическата грешка, поради което е незначимо.

Отговорите на преобладаващата част от населението (64,1%) са в негативната част от скалата, а именно България не трябва да приема бежанци. Очевидно, че хората, които имат съображения срещу приема на бежанци в България са два пъти повече от тези, които ги приемат и подкрепят техния прием, като мотивите на тази част от българските граждани са свързани с:

- защото държавата не разполага с икономически възможности, за да посрещне разходите за тяхната издръжка – 20,9%;
- защото сред тях може да има хора, представляващи заплаха за националната сигурност на страната – 20,7%;
- защото е възможно възникване на граждански конфликти в населените места, където те са настанени – 13,5%;
- защото са носители на друга култура, твърде различна от нашата – 9,0%.

Както се вижда, водещи сред мотивите на българите, отхвърлящи възможността България да приема бежанци, са два с еднаква значимост: това, че държавата не разполага с икономически възможности, за да посрещне разходите за тяхната издръжка и това, че сред тях може да има хора, представляващи заплаха за националната сигурност. Близък до последния е намиращият се на трето място по значимост сред мотивите на българите, отхвърлящи приема на бежанци, а именно страхът от възникване на граждански конфликти в населените места, където бежанците са настанени, т.е. става дума отново за мотив свързан с реда и сигурността. Очевидно отново се сблъскваме със същите мотиви, които българските граждани изтъкват и като причина за нежеланието си България да приема чужди граждани, които да живеят и работят у нас. Ясно е, че това са водещите мотиви изобщо за българите, отхвърлящи приема на чужденци у нас, все едно по каква причина. Що се отнася до бежанците обаче, това действително са най-големите страхове на българските граждани – че те ангажират икономически ресурс на държавата и така поставят в ситуация на риск националната социална система и че бежанците са източник на риск и от терористична заплаха.

И едва на последно място като мотив за отхвърляне приема на бежанци у нас са културните различия между бежанците и местното население, което означава, че водещи за българското население, противопоставящо се на приемането на бежанци са не толкова тяхната „чуждост“ и „различност“, колкото много по-прагматични причини – страхът от загуба на социално-икономически права и сигурност заради тях.

И все пак, фактът, че общо 46,6% от българските граждани са против приема на чужденци у нас, независимо от страната на произход, включително от европейски държави, докато общо 64,1% са против приема на бежанци, които както вече отбелязах са основно от азиатски и африкански държави с преобладаващо мюсюлманско население, категорично говори, че културното различие има значение и с нарастване на степента на културно различие дистанциите се увеличават. А това, че културното различие не винаги се изтъква като причина за демонстрираните дистанции, се дължи на обстоятелството, че за българските граждани, поради икономическата ситуация и стандарта на живот у нас, икономическите причини, както и причините, свързани със сигурността, се оказват по-важни от културните различия. Но това не отменя значението на културното различие, което се потвърждава от факта, че дистанциите към гражданите на държави, които са по-близки в културно отношение до България, са по-къси в сравнение с дистанциите към гражданите на държави, които като начин на живот и култура са много по-различни от нас.

Отношението към „другия“, когато той е „свой“

За сравнение тук ще представя данни, илюстриращи отношението към „другия“ и „различния“, когато става дума за представителите на основните етнически общности, изграждащи съвременното българско общество като многоетническо общество. Тези данни всъщност са една ярка илюстрация на това как продължилото векове близко съжителство между различни етноси води в крайна сметка до това, че „другият“, макар и да продължава да се възприема като „друг“ и „различен“, престава да се усеща като „непознат“ и „чужд“. Оpozнаването на „другия“ в процеса на съжителството води до това, че значението на културното различие за формирането на отношение към него намалява, социалните дистанции се скъсяват, а той, макар и оставайки си „друг“ и „различен“, се превръща в „своя друг“, към чиято различност има висока степен на социална търпимост.

Данните, които най-напред ще представя са от проведено през 2016 г. представително изследване на населението на гр. Ветово, малък град с етнически смесено население в Русенска област, където в продължение на хилядолетия съжителстват четири етнически общности – българи, турци, роми и татари. Като цяло градът се характеризира с етническо разбирателство и толерантно междуетническо общуване.

Ето какво показват емпиричните данни за нагласите на местните етнически общности да съжителстват едни с други в рамките на близък (едно населено място) или по-далечен (една държава) междуетнически контакт.

Таблица 9

Мнението на българите 2016 г.	турци	татари	роми	бежанци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	91,7%	90,9%	41,7%	16,7%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	91,7%	90,9%	41,7%	33,3%

Таблица 10

Мнението на турците 2016 г.	българи	татари	роми	бежанци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	75,0%	73,1%	33,3%	25,0%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	83,3%	82,9%	41,7%	33,3%

Таблица 11

Мнението на татарите 2016 г.	българи	турци	роми	бежанци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	88,9%	88,9%	66,7%	22,2%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	88,9%	88,9%	66,7%	33,3%

Таблица 12

Мнението на ромите 2016 г.	българи	турци	татари	бежанци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	100%	95,0%	95,0%	40,0%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	100%	100%	100%	60,0%

Това, което веднага прави впечатление, са многократно по-високите нагласи за съжителство между представителите на етносите, които от векове живеят съвместно във Ветово, в сравнение с очертаните до тук нагласи на българското население за приемане и съжителството с чужди граждани – дошли да живеят и работят в България или потърсили международна закрила у нас. В случая на Ветово стойностите на заявеното съгласие се колебаят най-често между 70% и 100% (изключение представлява отношението към ромския етнос) и се доближават (в долната си граница) единствено до заявената готовност за приемане на граждани на чужди държави с български корени (също 70%), което всъщност е примерът за най-силно позитивно отношение към граждани на чужди държави. Изключение, както отбелязах, прави ромският етнос, традиционно обект на най-големи дистанции у нас, по отношение на когото стойностите на декларираното съгласие за

съжителство с негови представители са значително по-ниски, но дори и те са по-високи от стойностите на заявеното съгласие и готовност за приемане в България на представители на болшинството чужди държави (изключение правят единствено европейските държави и държавите с преобладаващо християнско население).

От друга страна, макар и най-слабо приет, стойностите на заявеното съгласие за съжителство с представители на ромския етнос са поне два пъти по-високи в сравнение със стойностите на заявеното от местното население на Ветово съгласие за съжителство с бежанци. Това само още веднъж потвърждава, че познатият „друг“, дори когато той е от най-силно неприеманите, все пак е обект на по-къси социални дистанции в сравнение с „чужденците“. Най-силно неприет от страна на представителите на останалите етнически общности ромският етнос обаче, обратно на това, се очертава като най-отворената и готова за установяване на междуетнически контакт общност, включително и когато става дума за нагласи към бежанците. Поставени в ситуация на най-силно неодобрение, представителите на този етнос се стремят да компенсират това чрез по-голяма отвореност към „другите“, изключително висока степен на заявена готовност за контакт и близост с „другите“ и съответно ниска степен на отграничаване на себе си от тях.

Ако съпоставим данните от представителното изследване на населението във Ветово от 2016 г. с данните от националното представително изследване на населението, проведено през 2009 г. в рамките на проект „Национална идентичност и социално време – диференциация на етнокултурни модели“ (подобна съпоставка е допустима, поради сходство на използвания инструментариум), ясно се откроява един друг аспект, свързан с разликите в демонстрираните дистанции и отношение към „другия“, когато той е „друг“ и „свой“, с когото съществува ежедневен, постоянен и близък контакт и общуване, каквато е ситуацията във Ветово, и когато той е „друг“ и „свой“, с когото обаче общуването не е така пряко и непосредствено, т.е. когато той е част от етническия състав на населението на държавата, но с него липсва всекидневен и постоянен контакт. Емпиричните резултати показват, че липсата на пряк контакт и общуване, което намалява възможностите за опознаване на „другия“, води до засилена чувствителност към неговото културно различие и увеличава социалните дистанции. Тъй като обаче времевият интервал между изследването във Ветово от 2016 г. и националното представително изследване от 2009 г. е доста голям, ще представя най-напред данни за нагласите на местните етнически общности във Ветово,

които се отнасят към един по-ранен период и са резултат от също представително изследване, което проведех във Ветово през 2008 г. Фактът, че това първо изследване във Ветово от 2008 г. и националното представително изследване от 2009 г. са проведени в сравнително близък времеви интервал (освен това те също използват един и същи инструментариум, който е сходен и с приложения при изследването от 2016 г.), позволява сравнимост на данните от двете изследвания в посока очертаване на ролята и значението на прекия контакт и общуване, с други думи, на познаването на „другия“, за величината на социалните дистанции към него. Но тъй като изследването от 2008 г. беше насочено към проучване на взаимоотношенията между само три от етническите общности във Ветово – българи, турци и роми, няма да е възможно да бъдат представени данни за нагласите на местните етнически общности към татарите и на самите тях към останалите етнически общности, както и данни за отношението към бежанците, поради това, че по това време този проблем не стоеше така остро, както днес и по тази причина не беше обект на изследването. Националното представително изследване от 2009 г. обаче също съдържа данни само за взаимоотношенията между трите основни етнически общности в страната – българи, турци и роми и също така не съдържа данни за отношението към бежанците, което прави възможна съпоставката на данните от него с тези от Ветово 2008 г.

Най-напред ще разгледаме данните за социалните дистанции, които демонстрират помежду си българи, турци и роми във Ветово през 2008 г.

Таблица 13

Мнението на българите 2008 г.	турци	роми
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	94,4%	94,4%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	94,4%	94,4%

Таблица 14

Мнението на турците 2008 г.	българи	роми
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	100%	92,3%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	100%	100%

Таблица 15

Мнението на ромите 2008 г.	българи	турци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	100%	100%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	100%	100%

Както се вижда, изключително висока е толерантността и изключително къси са социалните дистанции. Ромският етнос отново се очертава като най-отворен и готов за сътрудничество, макар че и останалите два етноса демонстрират нагласи от порядъка на 90% - 100% готовност за съжителство, което означава почти пълно приемане на „другия“ и на практика игнориране на неговата различност. Тук искам само да вметна, че тези данни,

съпоставени с 2016 г., свидетелстват за едно развитие на междуетническите отношения в града в посока на засилване на дистанциите между етносите, което е по-силно изразено по отношение на ромския етнос и е резултат и отражение на настъпилите за осем години (между провеждането на двете изследвания) социално-икономически промени в града. А това на практика означава промени в интерпретацията на „другостта“, на културната различност на „другия“, което води до промени в демонстрираните към него социални дистанции. Общуването между етносите действително приема формата на „изборна ситуация“, в която направеният избор въплъщава различните интерпретации на всеки от етносите на „културната различност“ на „другите“, от които интерпретации зависят в крайна сметка заявените дистанции. Същевременно промяната във взаимните дистанции и отношенията между етносите във Ветово са свидетелство за това, че изградените модели на междуетническо взаимодействие и общуване у нас са отворени за императивите на социалното време. Факт е обаче, че макар и променящи се, уважението и толерантността към културното своеобразие на „другия“, отвореността към него се запазват на едно достатъчно добро ниво и не излизат извън граници, които биха поставили под въпрос самото им съществуване.

Но ако се върнем на съпоставката на данните от представителното изследване на населението на Ветово от 2008 г. с данните от националното представително изследване от 2009 г., ще видим, че с намаляване на възможността на непосредствен контакт и взаимодействие между представителите на различни етнически общности, какъвто е случаят в рамките на националната държава, степента на етнодиференциация нараства, значението на културното различие за формирането на представа и отношение към „другия“ се увеличава и дистанциите между етносите също се увеличават.

Таблица 16

Мнението на българите 2009 г.	турци	роми
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	70,4%	45,5%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	78,7%	61,2%

Таблица 17

Мнението на турците 2009 г.	българи	роми
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	96,7%	53,2%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	100%	70,9%

Таблица 18

Мнението на ромите 2009 г.	българи	турци
Съгласни ли сте да живеете в едно населено място с:	98,3%	74,6%
Съгласни ли сте да живеете в една държава с:	98,2%	84,2%

Макар че българското общество е многоетническо, в рамките на държавата като цяло възможността за чест и непосредствен контакт между представители на различни етнически общности не винаги и не навсякъде е налице, оттам възможностите за добро опознаване на „другия“ са също така ограничени, за разлика от регионите с етнически смесено население, където този контакт е ежедневен и постоянен, поради това „другият“ е добре познат и макар че се възприема като „друг“ и „различен“, отношението към него е като към „различен, но познат“, „различен, но свой“. Затова и разграничаването от „другия“ се проявява в по-слаба степен, а неговото културно различие, макар че се признава, не става повод за отхвърлянето и неприемането му.

И така, отношението към „другия“, когато той е „свой/местен“, с когото има изградени правила на общуване и взаимодействие, очевидно е много различно от отношението към „другия“, когато той е „чужд/чужденец“, с когото подобни правила липсват. Липсата на познание за „другия“, когато той е „чужд“, на опит от взаимодействието с него поражда страх и дистанцираност, неговата различност понякога се хиперболизира и често пъти става повод за отхвърлянето му. Докато различността на „другия“, когато той е „свой“ и сравнително добре познат, макар и да се осъзнава и признава не води до отхвърляне, защото с познатото, макар и да е различно, има изработени модели на взаимодействие, за познатото има създадени представи, към него има изградени очаквания и поради това отношението към него е на разграничаване, но разграничаване, което не излиза извън границите на толерантността. И все пак, дори и в този случай, близостта на контакта оказва влияние и има значение за демонстрираните дистанции. Колкото по-опосредстван и непостоянен е той, толкова дистанциите са по-големи, но дори и тогава границите на толерантността не се напускат, докато същото не винаги може да се каже за отношението към „чужденца“.

За „другия“ и „чуждия“ – разказите за тях

Ако до тук със средствата на социологическия анализ, на основата на резултати от проведени представителни социологически изследвания, се опитам да пресъздам обективната картина на отношението към „другия“ в българското общество, когато той е „друг, но свой“ и когато той е „друг, но чужд“, сега ще направя опит да премина отвъд абстрактността на цифрите и ще представя разказите на хора, участници в споменатите в

началото фокус групови дискусии и интервюта, илюстриращи чрез субективно изказаните мнения, оценки и представи, изведените до тук обективни закономерности.

Ще започна с едно изказване на представител на турския етнос от изследването във Ветово през 2008 г., което много ясно илюстрира значението на културното различие за приемането или отхвърлянето на „другия“. В случая става дума за отношението към представителите на ромския етнос в града, една част от които изповядват християнска, а другата част – мюсюлманска религия. Тази разлика се оказва определяща за отношението на представителите на турския етнос към тях. На ромите мюсюлмани, които те дори наричат „нашите цигани“ и се отнасят с уважение към тях, приписват почти изцяло позитивни качества, за разлика от ромите християни, отношението към които е силно негативно и които считат за „крадци“, „лъжци“, „престъпници“, „мързеливи“ и „безработни“.

„Нашите цигани, турските цигани, са много по-добри от циганите в други краища на България. Тези тук работят. И къщите им хубави, и обзавеждането много добро. Преди бяха по-необразовани. Сега се пообразоваха и откакто тръгнаха по чужбина, станаха по-добре от нас. А за българските цигани какво да кажа – ядат, пият, живеят на широко, на гърба на другите. Не са допринесли с нищо за града, а се ползват от всички блага. Ползват само богатата, а от себе си нищо не дават“ (мъж, 60 год., турчин, средно образование, самонает).

Ето как културното различие, в случая изповядваната религия, се оказва едновременно инструмент за социално включване, дефинирайки границите на една общност, конструирана на база споделяне на определена религия и заедно с това инструмент за социално изключване на тези, които не са част от културния компромис, споделян от тази общност. Така изолирането на не принадлежащите към общността се превръща в начин за дистанциране и разграничаване от тяхната различност, от различността на „другия“.

Когато обаче става дума за „чужденците“, разграничението и дистанцирането от тяхното културно различие е много по-ясно и категорично заявено. Особено безкомпромисно е то по отношение на бежанците, хората към които, както показаха и цифрите, дистанциите са най-големи, а отхвърлянето – най-силно. Показателни в това отношение са думите на една млада жена от Великотърновското село Хотница, взела участие във фокус групово дискусия, проведена във връзка с работата по проекта „Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“.

„Те според мен по съвсем друг начин живеят, различно от българите... Те си имат други разбирания, които са неприемливи за нас. От друга вяра са, от друг континент... затова не ги искаме при нас“ (жена, 28 г., работи в кметството на с. Хотница).

Факт е обаче, че дори и към най-силно отхвърляните и най-неприеманите отношения се променя след като те бъдат по-добре опознати. Съвместното съжителство с тях, непосредственият контакт в процеса на това съжителство и натрупването в следствие на него на познание за тях и тяхната различност се превръщат в средството, което позволява те да бъдат приети, въпреки осъзнаването на различността им. За това разказва една друга от участващите във фокус груповата дискуссия жена от същото Великотърновско село Хотница, когато си спомня за т.нар. „стари“ бежанци, които живеят в региона на Велико Търново още от времето преди 1989 г. и които са много добре интегрирани в българското общество и в момента са известни лекари и фармацевти.

„Но това се е случило с годините. След като сме ги опознали, след като сме видели на какво са способни и какво е тяхното отношение към нас, ние сме ги приели“ (жена, 58 г., работи в читалището на с. Хотница).

Значително по-позитивно е отношението към другите чужденци (не бежанци), които идват да живеят или работят в България. Примерът е пак от същото село Хотница, тъй като в него има над 50 къщи, закупени от английски граждани, които през последните години трайно са се установили в селото.

„Англичаните в нашето село ги приехме без да ги познаваме, към тях бяхме отворени, тъй като... те бяха първите и ни бяха интересни... Освен това те са едни усмихнати хора, винаги дружелюбни“ (жена, 68 г., пенсионер, с. Хотница).

Но основната причина, която стои зад позитивното отношение към английските граждани съвсем не е културната близост, а това, че те са заможни, финансово стабилни и от тях местните жители очакват да допринесат за стабилизирането и развитието на селото, т.е. тук отново се проявява икономическият интерес, който вече установихме, че за българските граждани има определящо значение за отношението им към „чужденците“ – от този, когото одобряват и приемат, те очакват помощ и съдействие, очакват да допринесе за просперитета на тяхното населено място.

„Те идват от богата държава и имат финанси, които харчат тук“ (жена, 28 г., работи в кметството на с. Хотница).

Това обаче изобщо не означава игнориране на културното различие, не означава, че жителите на село Хотница не осъзнават културните различия между англичаните и себе си и че липсват каквито и да било дистанции по отношение на тях.

„Те са с малко по-странни разбирания. Имаме понякога някои противоречия, както например за магистралата, защото те не искат тя да минава през селото, а пък за нас единственият изход е тя да мине от тук, за да живне селото, да дойдат по-млади хора, да има работа... А те са по-възрастни и си търсят спокойствието. Имат и едни разбирания за вегански начин на живот, за био начин на живот... които за нас са неприемливи. Но все пак досега не сме имали никакви особени проблеми с тях“ (жена, 28 г., работи в младежкия клуб на с. Хотница).

Дистанциите остават, но липсва отхвърляне. Културното различие в този случай не се превръща в достатъчна основа за неприемане. Това, че дистанциите към представители на европейски държави, дошли да живеят в България са най-къси, се потвърждава и от едно изказване на жител на Казанлъшкото село Розино, участник във фокус груповата дискусия, проведена в рамките на проект „Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране, съпричастност“, което впечатлява със своята противоречивост.

„Трябва да се върнем към времето, когато хората живееха всеки на своя континент. Ние сме европейци. Ние имаме право да пътуваме из Европа, да живеем и работим в цяла Европа. Нашите деца и внуци имат право да работят в други европейски държави. Но азиатци, африканци, араби нямат право да идват в Европа, не трябва да идват у нас. Да си седят у тях, на техните континенти. Ние не ги искаме“ (мъж, 75 г., пенсионер).

Безспорно е, че няма как да върнем времето, когато всеки си е живеел само в своята държава и само на своя континент, не знам дали изобщо някога е имало такова време. Тук могат да бъдат дадени още много други подобни примери, могат да бъдат „разказани“ още много други такива „разкази“. Но едва ли това е нужно, за да се убедим в очевидните факти. Очевидно е, че днес, преодолявайки географски, исторически и културни граници, „другият“, „различният“, „чужденецът“ се оказва все по-близо до нас. „Някога временен дразнител, днес чуждостта се е превърнала в постоянно условие“ – твърди З. Бауман (Бауман, 2001). А това означава, че е дошло времето (или че това време никога не е отминавало) да се научим да живеем в постоянната компания на „чужденците“, да се опитаме да ги допуснем до себе си, да бъдем едновременно и себе си и тях, да носим

„другия“ в себе си, да бъдем толерантни към „другите“ и от културно „различни“ и „чужди“ да се опитаме да ги направим поне малко по-близки и познати, защото колкото повече хората опознават големия свят навън и многото и различни хора, които го населяват, толкова по-позитивни стават техните нагласи и отношение към „различните“ и толкова по-сигурен става светът около нас.

КОНФЛИКТ НА ИНТЕРЕСИ

Авторът декларира, че няма конфликт на интереси.

БЕЛЕЖКИ

Използваните в публикацията емпирични данни са от проведени изследвания в рамките на следните проекти:

1. „Мерки за преодоляване на демографската криза в Република България“, финансиран от МС на Република България и ръководен от Института за изследване на населението и човека при БАН;
2. „Бежанците в представите на българите – страхове, разбиране, съпричастност“, финансиран от ФНИ и ръководен от Института за изследване на обществата и знанието при БАН;
3. „Национална идентичност и социално време – диференциация на етнокултурни модели“, финансиран от ФНИ и изпълнен от Института по социология при БАН.
4. „Общуването между българи, турци и роми – случаят Ветово“ – 2008 г. и 206 г. индивидуални изследователски проекти с финансиране от бюджета на БАН.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Вебер, М. (1990) Понятие за социално действие. В: Николов, Л., Л. Деянова (Ред.) *Социология на личността*. София: Наука и изкуство
- Вимер, А. (1998) Към преформулирането на една социално антропологическа категория. В: Джордано, К., Д. Костова (Ред.). *През погледа на швейцарските социални науки*. Академично издателство, София: „Проф. Марин Дринов“
- Олброу, М. (2004) *Глобалната епоха. Държавата и обществото отвъд модерността*. София: Обсидиан

- Фотев, Г. (2001) Диалогичност на културите. *Социологически проблеми*, 1-2: 12-38.
- Фотев, Г. (1999) *Криза на легитимността*. Академично издателство „Проф. Марин Дринов”, София.
- Фукуяма, Ф. (1993) *Краят на историята и последният човек*. Обсидиан, София.
- Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*. Polity Press, Malden, MA, USA

BETWEEN "OTHER" AND "STRANGER" - ATTITUDE TOWARDS CULTURAL DIFFERENCE IN MODERN BULGARIAN SOCIETY

Albena Nakova

Institute of Philosophy and Sociology - BAS

albena_nakova.manolova@abv.bg

Abstract

The analysis focuses on one of the most important issues of today's global age - cultural differences. Due to the ever-growing role of mobility cultural difference has increasingly come to the fore and began to define the relationships between individuals, peoples and cultures. While in the past when it came to cultural differences, the focus was on dialogue between cultures, and relations between the global and the local were seen as enriching humanity, today globalization is increasingly challenged in the name of cultural uniqueness. Even wars and killings are done in the name of it. In this regard, here, based on empirical data from conducted quantitative and qualitative sociological studies, the analysis is focused on the differences in attitude towards the „other“ and its cultural difference and hence the distances shown to it when „the other“ is „one’s own „ (i.e. part of the main ethnic communities in the contemporary Bulgarian society) and when the „other“ is „foreign/stranger“ (i.e., foreigners who come to live and work in Bulgaria, refugees). The main conclusion is that the knowledge of the “other”, which is achieved in the process of close and constant daily contact with him, leads to a shorter distance. Therefore, the distances that Bulgarian citizens demonstrate towards “foreigners” are many times greater than the distances that different ethnic communities in Bulgarian society demonstrate towards each other.

Keywords: *cultural difference, social distances, "other", "stranger".*

ARTICLE INFO:
Original Article
Received: 03, 09.2019
Revised: 09, 09.2019
Accepted: 20, 09.2019